

Всеволод Великанів — натхненний дослідник фауни періоду 1920–1930 років і часів репресій

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Vsevolod Velykaniv, an inspired researcher of the fauna of the period of 1920-1930 and the time of repressions. — Vsevolod Velykaniv (1898–1938) was a researcher of mammals and birds of the Nizhyn area, thanks to whose works powerful data sets on the composition of the fauna of Chernihiv Polissia and large collections (up to 1000 samples in total) of mammals and birds were accumulated; a significant part of them have survived in the NMNH. The researcher accumulated information on the fauna and collection materials in 1924–1937, in particular in the Nizhyn period of 1924–1930 and in the Kherson period of 1934–1937. He was repressed twice, in 1930 and 1938. He was exiled to Arkhangelsk, where he also brought collections. He was shot dead by the authorities on the second charge and rehabilitated in 1989.

Біографічні деталі

Всеволод Леонідович Великанів (вар. «Веліканов») народжений 1898 р. в м. Пулави Люблінського воєводства Польщі (кол. Ново-Олександрія). Батько — офіцер Царської армії. Мав «середню спеціальну освіту»; 1917 р. — випускник Павловського училища, навесні 1920 р. опинився в Криму в Добровольчій армії. Цей епізод він відпрацьовував у Трудовій Армії (1920–1921), на залізниці. Працював у Ніжині в УТМР та в ІНО, був учасником красзнавчих товариств, які «розігнали» як осередки СВУ, за що 18.11.1930 був висланий на три роки «до Північного краю» (Архангельськ). Після повернення до Ніжина продовжив роботу з УТМР, проте невдовзі виїхав (напевно з Великохатком) на південь. У 1934–1937 рр. працював на Херсонщині, найімовірніше в рибінспекції; можливо, і в Чорноморському заповіднику.

Вдруге В. Великанів зазнав арешту 6.03.1938, в Ніжині («на час арешту не працював»). Пішов з життя за рішенням «трійки» 23.04.1938: ВМП за «антирадянську діяльність»; реабілітований 31.08.1989.

Рис. 1. Світлин В. Веліканова не відомо. В одному з його щоденників була світлина вершника на коні, бородатого, у пів оберта (Б. Кедров, особ. повід.), і ним міг найімовірніше бути В. Великанів, проте після низки переміщень цих щоденників світлина зникла.

Ключові доробки в галузі теріології

Надвисоку цінність становлять щоденники В. Великанова як джерело фауністичної й фенологічної інформації та відомості про географію досліджень і способи здобування матеріалу. Загалом це бл. 5–7 блокнотів із записами 1920–1934 років, що збережені завідувачем Зоологічного музею Ніжинського ДП¹. У щоденниках наведено докладні описи місць спостережень зі списками видів, рясно насичені латиною і цифровим матеріалом. Після серії різних передач зберігаються в Чернігові та в Ніжині у Л. Кузьменко. Орнітологічну частину щоденників В. Великанова опубліковано (Кузьменко 2017).

Дослідником опубліковано дві теріологічні статті, обидві — в популярному тоді часописі «Український мисливець та рибалка»: «Замітка про кажанів Ніженської округи» (Великанів 1930a) та «Корисна діяльність вухатої сови в Ніжинській округі» (Великанів 1930b), з низкою цінних матеріалів про склад фауни. Ці праці не втратили своєї актуальності дотепер.

У базі даних теріологічних колекцій відділу зоології ННПМ є відомості про 79 зразків ссавців² різних систематичних груп (*Erinaceus* 2, *Neomys* 2, *Talpa* 5, *Eptesicus* 1, *Lepus* 4, *Micromys* 8, *Apodemus* 6, *Sylvaemus* 8, *Mus* 12, *Rattus* 1, *Myodes* 2, *Cricetulus* 1, *Arvicola* 2, *Microtus* 1, *Gulo* 1, *Meles* 1, *Mustela* 6, *Vulpes* 16). Ці матеріали зібрано переважно в окол. Ніжина протягом 1924–1930 рр., є й зразки з інших регіонів, зокрема й з Архангельська (1932) та з Херсонщини (1935–1937). Ще 35 зразків з Ніжина 1926–1930 рр. записані з «колекторами» (за абеткою), як: О. Браунер, О. Мигулін, М. Милютін, В. Перверзєв, Петруцька, І. Підоплічко, П. Супрун.

Рис. 2. Зразок з підписом Всеволода Великанова: череп сліпака піщаного (*Spalax arenarius*), зібраний на нижньодніпровських пісках орієнтовно у 1935 р., колекція відділу палеонтології ННПМ. Фото автора 4.12.2018.

Дослідник підписував більшість зразків, окрім дрібних ссавців. За цим каліграфічним підписом, подібним до його прізвища, його зразки легко пізнаються, зокрема й коли етикетки втрачені (знищені або переписані на інших). Значну частину великанівських колекцій ссавців виявлено у Порівняльній остеологічній колекції Відділу палеонтології ННПМ, за сприяння З. Баркасі. Мова може йти про декілька сотень зразків, проте їх переоблік й ідентифікація автора — задача майбутнього.

¹ Щоденники зберіг М. Левенець, ніжинський таксидерміст 1930–1950-х рр., який їх передав Я. Старичеву, таксидермісту зоологічного кабінету Ніжинського педінституту (приблизно до 1975–1980 рр.); від якого щоденники перейшли до орнітолога М. Самофалова (†1977), сім'я якого передала всі матеріали чернігівським (О. Федун) і ніжинським (І. Марисова) зоологам.

² В ННПМ є й чимало його зборів птахів — це 288 зразків 121 виду, всі з Чернігівської обл., зібрані у період із крайніми датами 26.08.1923 та 15.04.1930.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Всеволод Великанів вів зоологічні щоденники. Вони є унікальною інформацією як про стан фауни, так і про тогочасні способи збору матеріалу, а також місця для передачі зразків. Наприклад, дослідник нерідко відзначав спосіб здобування, й окрім рушніці, ним не раз вказано рогатку.

Велику кількість щоденникових записів В. Великанова, окрім ссавців, присвячено птахам і комахам. Такі матеріали дослідник передавав відповідним фахівцям з Києва і Харкова (можливо, й Воронежа, де 1921 р. він стояв «на обліку у Воронежському ЧК») (Загороднюк 2013). Очевидно, що натуралісту не раз пригадували його «білогвардійське» минуле, і він чимало відпрацював у Трудовій Армії, на залізницях регіону (на схід до Воронежа).

У зв'язку з репресіями його ім'я не раз затирали, як у списках літератури, так і на музейних етикетках (Загороднюк 2013). Наприклад, у ННПМ є 3 екз. *Nyctalus noctula*, які зберігаються як зібрані в Ніжині В. Переверзєвим 14.05.1929 р., проте відомо, що Переверзєв помер 1920 р., і тому не міг бути колектором цих зразків. Хто приписав їх В. Переверзєву, невідомо.

Про дослідника, його біографію, колекції й публікації автором підготовлено велику статтю (Загороднюк 2013), що мала на меті повернути ім'я дослідника й описати те, за яких умов у ті буремні часи випадало працювати науковцям. Вже після її публікації знайдено уточнення, що дослідник загинув не 1937, а 23.04.1938, про що є запис у книзі «Реабілітовані історією. Чернігівська область» (2011, с. 501) (<https://bit.ly/3GJpRo7>)

Література

- Великанів, В. 1930a. Замітка про кажанів Ніженської округи. *Український мисливець та рибалка*, № 11–12: 27–29.
- Великанов, В. Л. 1930b. Корисна діяльність вухатої сови в Ніжинській округі. *Український мисливець та рибалка*, № 5: 10–11.
- Загороднюк, І. 2013. Всеволод Великанів — дослідник фауни України 1920–1930-х років: біографія, колекції, публікації. *Вісник Національного науково-природничого музею*, 11: 115–134.
- Кузьменко, Л. П. 2017. *Щоденники Всеволода Великаніва (Посібник для самостійної роботи студентів)*. Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя. Ніжин, 1–183.

ЗАГОРДНЮК, І. Всеволод Великанів — натхненний дослідник фауни періоду 1920–1930 років і часів репресій. — Всеволод Великанів (1898–1938) — дослідник ссавців та птахів Ніжинщини, завдяки працям якого накопичено потужні масиви даних про склад фауни Чернігівського Полісся і створено великі колекції (сумарно до 1000 зразків) ссавців і птахів, значна частина яких збереглася в ННПМ. Дослідник накопичував відомості про фауну і колекційні матеріали у період 1924–1937 років, зокрема у ніжинський період бл. 1924–1930 рр. та в херсонський період 1934–1937 років. Двічі зазнав репресій, у 1930 та 1938 р. Заслання відбував в Архангельську, звідки також привіз колекційні зразки. За другим звинуваченням був розстріляний владою; реабілітований 1989 р.